

Apel Stulecia Polskiej Ochrony Środowiska

My, uczestnicy konferencji „100 lat ochrony środowiska w Polsce – i co dalej?”, prezentujący poglądy różnych środowisk, organizacji i instytucji naukowych, zorganizowanej pod patronatem byłych ministrów odpowiedzialnych za środowisko w Polsce, tj. Macieja Grabowskiego, Marcina Korolca, Andrzeja Kraszewskiego, Macieja Nowickiego, Tomasza Podgajniaka oraz Czesława Śleziaka, zebrani w liczbie ponad stu osób, w Warszawie w dniach 15–16 czerwca 2020 roku,

podkreślając, że:

- przez wieki środowisko przyrodnicze było dobrem wolnym. Jakkolwiek pierwsze regulacje ochronne sięgają XV wieku i dotyczą wybranych elementów flory i fauny, to jednak rozwijająca się na polskich ziemiach cywilizacja korzystała z żywych i martwych zasobów przyrody bez ograniczeń i specjalnych zabiegów ochronnych;
- niepodległa II Rzeczpospolita przejęła środowisko przyrodnicze nie tylko jako spuściznę po ponad stuletnim panowaniu zaborców, ale również po rozrutnym i nieroztropnym traktowaniu środowiska przyrodniczego w I Rzeczypospolitej. Podsumowanie 100 lat ochrony środowiska w Polsce to przede wszystkim usilne prace legislacyjne i wdrożeniowe, w tym ustanawianie pierwszych obszarów i obiektów przyrodniczych prawnie chronionych;
- mimo różnic w sposobach korzystania ze środowiska naturalnego od odzyskania niepodległości w 1918 roku, poprzez okres międzywojenny, okres realnego socjalizmu i gospodarki niedoborów, czas transformacji politycznej, społecznej i gospodarczej oraz okres współczesny, w Polsce były rozwijane, choć z różną skutecznością, formy i instrumenty ochrony środowiska;
- mimo różnic politycznych istnieją jednoznaczne kryteria oceny polityki ochrony środowiska, którymi są przede wszystkim:
 - zapobieganie i minimalizacja szkód w środowisku wywoływanych gospodarowaniem człowieka;
 - efektywność wykorzystania zasobów niezbędnych ludziom do życia;
 - działanie na rzecz utrzymania ekosystemu ziemskiego w dobrym stanie w perspektywie międzypokoleniowej;
- mimo znacznej poprawy stanu środowiska w Polsce, w szczególności w okresie ostatnich 30 lat, istnieją nierozwiązane problemy ekologiczne, a także pojawiają się nowe, których rozwiązanie wymaga zastosowania odpowiednich i skutecznych narzędzi;
- podczas ostatnich dwóch dekad przyspieszyły niekorzystne zmiany globalne, których źródłem jest nadmierna eksploatacja zasobów i wprowadzanie zanieczyszczeń do środowiska, a skutkiem antropogeniczne zmiany klimatu, będące jednocześnie przyczyną zmian w ziemskim ekosystemie. Stan biosfery i bezpośrednie środowisko człowieka uległy dalszej degradacji, zwiększając zagrożenie dla życia. Dane gromadzone przez liczne systemy monitorowania stanu atmosfery, hydrosfery, litosfery i biosfery alarmują o zmianach, które są nieodwracalne i po raz pierwszy w dziejach ludzkości grożą zbiorową samozagładą

kierujemy poniższą Deklarację Stulecia Polskiej Ochrony Środowiska do polskich decydentów odpowiedzialnych za kształtowanie polityki na każdym szczeblu administracji w ramach ich kompetencji oraz do partii politycznych z apelem o uwzględnienie zasad i kierunków w niej zawartych w ich programach.

Zasady tworzenia polityki ochrony środowiska w Polsce w XXI wieku

Kierując się doświadczeniem 100 lat ochrony środowiska w Polsce, należy w XXI wieku przyjąć uniwersalną zasadę, że **istnieją nienaruszalne granice stabilności systemu przyrodniczego, które wyznaczają możliwości rozwoju społecznego i gospodarczego.**

Z niepokojem obserwując aktualne działania instytucji związanych z ochroną środowiska, rekomendujemy powrót do stosowania następujących zasad przy tworzeniu i realizacji polityki ochrony środowiska w Polsce:

1. środowisko jest dobrem wspólnym i zarządzanie jego ochroną wymaga otwartej dyskusji z jak najszerszymi kręgami społecznymi, aktywnego udziału społeczeństwa oraz kontroli społecznej wobec polityki państwa;
2. ochrona środowiska jest odrębnym celem polityki państwa, równorzędnym wobec celów gospodarczych i społecznych; powinna być harmonizowana z innymi celami polityki państwa, a nie może być im podporządkowana;
3. ochrona środowiska powinna polegać na długofalowym dążeniu do zrównoważonego rozwoju i w tym kontekście należy rozwiązywać bieżące problemy ekologiczne;
4. polityka ochrony środowiska jest zbiorem zasad i norm kierujących postępowaniem lub zaniechaniem działalności człowieka wobec środowiska naturalnego, które są elementem świadomości ekologicznej społeczeństwa i zostają utrwalone jako instytucje w procesie tworzenia prawa;
5. ochrona środowiska powinna opierać się na 17 Celach Zrównoważonego Rozwoju, ujętych w dokumencie ONZ – Agenda 2030, oraz respektować inne ustalenia międzynarodowe w zakresie ochrony środowiska, które Polska ratyfikowała.

Kierunki rozwoju polityki ochrony środowiska w Polsce w XXI wieku powinny być wytyczane na podstawie poniższych zasad:

1. **Woda jest zarówno dziedzictwem, jak i zasobem**, a jej czystość i wystarczająca dostępność w Polsce zależą od utrzymania w dobrej jakości ekosystemów wodnych i od wód zależnych, co dotyczy także ekosystemów morskich. Konieczne jest racjonalne gospodarowanie zasobami wodnymi. Po roku 2020 w Polsce powinna rosnąć powierzchnia ekosystemów wodnych i od wody zależnych, należy odtwarzać ich funkcje środowiskowe i przyrodnicze, a dobry stan zasobów wodnych powinien wynikać z długofalowej polityki wodnej państwa, a nie z krótkowzrocznej reakcji na zjawiska ekstremalne (susze, powodzie, sztormy).
2. **Przestrzeń jest zasobem ograniczonym** i jej wykorzystanie musi być skutecznie regulowane w ramach świadomej polityki państwa. Zasób ten można wykorzystywać, ale nie wszędzie, nie w dowolny sposób i nie w każdym czasie z bezwzględnym dostosowaniem planowanych form zagospodarowania do istniejących uwarunkowań przyrodniczych, w tym z

uwzględnieniem potrzeb ochrony zasobów różnorodności biologicznej oraz potrzeb adaptacji do zmian klimatu, w tym ochrony i zwiększania zasobów wodnych. Po 2020 roku w zakresie zarządzania przestrzenią konieczne jest ograniczenie powierzchni gruntów prawnie przeznaczonych do zabudowy oraz ograniczenie możliwości dokonywania zmiany w przeznaczeniu gruntów w kierunku zabudowy.

3. **Szczególnym rodzajem przestrzeni i jednocześnie zasobami naturalnymi są lasy i gleby:**

A. **Gleby rolnicze są jednym z najważniejszych zasobów naturalnych.** Ich podstawową funkcją jest produkcja zdrowej żywności, ale nie jest to funkcja jedyna. Sprawność produkcyjna gleb rolniczych zależy m.in. od ilości i jakości materii organicznej, z czego wynika funkcja klimatyczna, polegająca na gromadzeniu węgla. Nadużywanie funkcji produkcyjnej doprowadzi do bezpowrotnej utraty funkcji ekosystemowych gleb uprawnych, w tym do utraty różnorodności biologicznej środowiska glebowego i terenów rolniczych. Ochrona gleb przed degradacją oraz skażeniem i rozwój rolnictwa przyjaznego przyrodzie, w tym rolnictwa ekologicznego, są działaniami prośrodowiskowymi i po 2020 roku powinny być głównym kierunkiem rozwoju rolnictwa w Polsce i ochrony gruntów rolnych.

B. **Lasy i grunty leśne są najbardziej naturalnym tworem przyrody na lądzie.** Zasoby leśne świadczą liczne usługi, bez których środowisko naturalne straciłoby warunki odpowiednie do zamieszkania. Drewno, główny produkt rynkowy, jest najbardziej prośrodowiskowym, ekologicznym materiałem i surowcem, substytutem groźnych dla środowiska materiałów, jak cement czy stal, jak i kopalnych źródeł energii. Po 2020 roku należy zwrócić więcej uwagi na dialog ze społeczeństwem w zakresie usług ekosystemowych świadczonych przez lasy w Polsce w celu zwiększenia skuteczności ochrony tych zasobów. Należy prowadzić gospodarkę leśną niezależnie od fluktuacji politycznych, pod obywatelskim nadzorem, oraz powrócić do prac nad Narodowym Programem Leśnym.

4. **Powietrze atmosferyczne nie może zawierać zanieczyszczeń w stężeniach wyższych niż uznany naukowo poziom bezpieczny dla pojedynczych ludzi, całej ludzkości i przyrody,** a Polska powinna wzmocnić wysiłki na rzecz ochrony atmosfery oraz mobilizować inne kraje do ambitnych działań. Po 2020 roku należy skoncentrować się na ograniczeniu emisji, a w konsekwencji immisji gazów cieplarnianych oraz pyłów pochodzących ze spalania paliw, co można szczególnie szybko osiągnąć poprzez wzrost efektywności energetycznej i umiarkowane wykorzystywanie energii we wszystkich sektorach gospodarki i życia.

5. **Ze środowiska należy czerpać jak najmniej zasobów nieodnawialnych,** a każdy już pozyskany zasób powinien być możliwie trwale wykorzystywany, a następnie poddawany wielokrotnemu odzyskowi. Należy maksymalizować liczbę cykli wykorzystania tak, aby ilość odpadów była jak najmniejsza. Zasadę tę nazywamy gospodarką cyrkularną. Po 2020 roku należy nie tylko odzyskiwać zasoby z aktualnie produkowanych odpadów, ale też z dawniej porzuconych.

6. **Ochrona różnorodności biologicznej przynosi nowe wyzwania.** Jakkolwiek ochrona obszarowa i gatunkowa pełni zasadniczą rolę w ochronie przyrody, to ochrona różnorodności biologicznej wymaga działań na terenach, które nie są objęte różnymi formami ochrony, a przedmiotem dbałości i kontroli powinno być całe zróżnicowanie form życia i procesów zachodzących w ekosystemach, również na terenach pozostających pod silnym oddziaływaniem człowieka. Tym samym ochrona różnorodności biologicznej nie może być wyłącznie domeną państwa, a powinna angażować różne grupy interesariuszy korzystających w swojej działalności z zasobów przyrodniczych i kształtujących przestrzeń kraju. Po 2020

roku winno nastąpić zwiększenie kontroli wpływu inwestycji na środowisko, co dotyczy nie tylko przedsięwzięć dużych, ale też niewielkich przedsięwzięć zmieniających środowisko. Konieczna jest poprawa warunków i jakości dialogu z lokalnymi społecznościami w sprawach rozszerzania ochrony obszarowej. Szczególnie ważne jest tworzenie parków narodowych i ich otulin oraz morskich obszarów chronionych na podstawie osobnych ustaw, przewidujących m.in. negocjacje zasad ich ochrony i użytkowania z lokalnymi społecznościami oraz z ich użytkownikami.

7. **Polityka ochrony środowiska powinna poważnie uwzględniać aspekty instytucjonalne i organizacyjne**, dbając o należyte miejsce ochrony środowiska w życiu społeczno-gospodarczym oraz sprawność instytucji zajmujących się tą problematyką. Po 2020 roku ponownie należy zweryfikować system administrowania ochroną środowiska w Polsce, podjąć dyskusję nad jego zakresem i współzależnościami. Należy stworzyć system oceny skuteczności instrumentów ochrony środowiska z punktu widzenia ochrony globalnego systemu przyrodniczego. Po rozeznaniu odporności systemu należy dokonać niezbędnych korekt w korzystaniu z zasobów i wielkości emisji tak, aby nie przekroczyć dopuszczalnych granic nie tylko w wymiarze krajowym, ale też planetarnym. Cel ten powinien być osiągnięty przy jak najniższych kosztach, co wskazuje na konieczność analizy efektywności proponowanych instrumentów.
8. **Rozwój polityki ochrony środowiska bez edukacji nie jest możliwy**. Edukacja powinna obejmować wszystkie grupy wiekowe i zawodowe, w tym decydentów wszystkich szczebli. Podstawą kształcenia powinno być całościowe (holistyczne) ujmowanie zjawisk i procesów przyrodniczych, społecznych i ekonomicznych, tworzące zintegrowany obraz rzeczywistości, kształtujące postawy etyczne oraz uczące działań praktycznych. Edukacja powinna budować świadomość, na którą składa się wiedza (co należy robić), umiejętności (jak to robić) i motywacje (czyli powody, wartości, dla których reprezentujemy określoną postawę wobec środowiska). Świadomość ekologiczna powinna być kształtowana poprzez edukację formalną na podstawie zweryfikowanych naukowo źródeł i stanowić podstawę do rozszerzenia jej zakresu poprzez edukację nieformalną oraz stanowić bazę do oceny postępowania wobec środowiska lokalnego i globalnego. Po 2020 roku zakres podstawowej wiedzy dotyczącej relacji człowieka ze środowiskiem musi ulec rozszerzeniu w edukacji formalnej, a w edukacji nieformalnej należy dążyć do racjonalnego wykorzystania istniejącej bazy dydaktycznej. Edukacja wymaga większego ukierunkowania na praktykę zrównoważonego rozwoju oraz skuteczniejszej koordynacji działań i finansowania.

Kontynuacja działań

Wyznaczone powyżej kierunki wymagają rozwinięcia w kompleksowy i strategiczny program ochrony środowiska. Program ten może być zrealizowany przy założeniu, iż system ochrony środowiska jest w pełni rozwinięty, stabilny i nie ulega wpływom doraźnych interesów partii politycznych. Opracowanie takiego programu oraz systemu ochrony środowiska przekracza ramy tego apelu, ale apel ten przedstawia punkt wyjścia do dalszych prac nad poprawą ochrony środowiska w Polsce po roku 2020 w gronie uczestników i osób zainteresowanych konferencją „100 lat ochrony środowiska w Polsce – i co dalej?”, a także wszystkich, którym zależy na skutecznej ochronie środowiska.

Punkt wyjścia do ochrony środowiska w XXI wieku w Polsce

Jako punkt wyjścia do przygotowania programu ochrony środowiska uczestnicy konferencji formułują następujące najważniejsze postulaty dotyczące systemu ochrony środowiska w Polsce ad 2020. Aby skutecznie chronić środowisko w Polsce, należy przeprowadzić pięć poniższych procesów.

1. Ponowna integracja działań państwa w zakresie ochrony środowiska w ramach jednego ministerstwa, mającego na celu ochronę zasobów przyrodniczych Polski, z włączeniem do jego kompetencji zagadnień gospodarowania przestrzenią. W ramach odnowionego ministerstwa konieczne jest stworzenie systemowych mechanizmów współpracy z samorządami na rzecz realizacji działań w zakresie ochrony środowiska.
2. Przywrócenie mechanizmów kontroli społecznej w postaci społecznych organów doradczo-kontrolnych nad działalnością takich monopolistów, jak Wody Polskie czy Lasy Państwowe oraz takich instytucji, jak fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, dyrekcje ochrony środowiska, a także inspektoraty ochrony środowiska.
3. Utworzenie międzyresortowego zespołu konsultacyjnego, mającego na celu integrowanie zamierzeń ministerstw związanych z gospodarowaniem środowiskiem oraz monitorowanie i wyznaczanie kierunków zrównoważonego rozwoju kraju oraz edukacji ekologicznej społeczeństwa.
4. Przywrócenie działań związanych z budowaniem znaczenia i marki polskich obszarów chronionych – jako strategiczny kierunek działania w stymulowaniu rozwoju regionów, w których te obszary się znajdują, w szczególności poprzez przywrócenie mechanizmów koordynacji i współpracy pomiędzy zarządami parków narodowych i parków krajobrazowych oraz dyrekcji ochrony środowiska oraz zwiększenie zakresu ich finansowania.
5. Przygotowanie z udziałem obywateli i przyjęcie przez wszystkie ugrupowania polityczne długoterminowej strategii niskoemisyjnej Polski do roku 2050, która określi podstawowe zasady, kierunki i działania w celu przeprowadzenia procesu sprawiedliwej transformacji gospodarki Polski do stanu, w którym osiągnięta zostanie neutralność klimatyczna.

Sporządzono w okresie od 15 do 30 czerwca 2020 roku przez Radę Naukowo-Programową konferencji „100 lat ochrony środowiska w Polsce – i co dalej?” na podstawie dyskusji w gronie uczestników. Zatwierdzono w gronie uczestników konferencji przez aklamację dnia 30.06.2020 r.

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

100 lat OCHRONY
ŚRODOWISKA W POLSCE

z Katedrą Ochrony Środowiska i Dendrologii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie